

ANTIRACISTISKE PROTESTER I SPORT-SPECTACLES

Fra knyttede næver ved OL i Mexico 1968 til knælende ben ved EM-fodbold 2021

To afroamerikanske sprintere, Tommie Smith og John Carlos, triumferede i 200-meterløbet ved De Olympiske Lege i Mexico City, 16. oktober 1968. Smith vandt guld i tiden 19:16, ny verdensrekord og første gang, at 20-sekundersgrænsen blev brudt i et 200-meterløb. Rekorden bestod i 11 år. Carlos vandt bronze, australieren Peter Norman vandt sølv. Da de tre sprintere samme aften skulle have overrakt deres medaljer, skridtede de ind på stadion i en procession, som den olympiske protokol tilsiger, ledsaget af en officiel repræsentant for Den Internationale Olympiske Komité (IOC), medaljeoverrækkere og tre unge mexicanske kvinder i folkedragter, der bar medaljerne. Men det var også åbenlyst, at noget slet ikke var som forventet. Smith og Carlos havde ikke sko på, kun sorte strømper. De holdt begge en PUMA-træningssko på ryggen. Og helt i strid med den olympiske protokol havde Carlos ikke lynet sin træningsjakke. På brystet, delvist dækkende USA-logoet, var påsat en grøn badge, hvorpå der med hvid skrift stod "The Olympic Project for Human Rights". Om halsen bar Smith et sort tørklæde, Carlos en halskæde.

Set fra et nutidigt perspektiv kan denne scene forekomme ret uskyl- dig. Ikke mindst i lyset af de mange konfliktskabende billeder, der gennem-

trænger hverdagslivets heftigt medialiserede kulturforbrug. Men det, der fulgte på sejrspodiet i minutterne efter, og som fotografen John Dominis forevigede med billedet nedenfor, udløste en billedkonflikt, der fortsat gør sig gældende. Det er nok ikke en overdrivelse at hævde, at billedet af Smith og Carlos har fået tildelt ikonisk status i nutidens visuelle kultur.

MELLEM REVOLTE OG PERFORMANCEKUNST

I denne artikel undersøger jeg, hvad man egentligt skal forstå ved denne ikoniske status, og hvilke billedkonflikter der knytter sig til den? Hvordan og hvorfor er det sket? Hovedformålet er altså at kortlægge, hvorfor et mere end 50 år gammelt billede også i dag kan fungere som en betydningsskabende, visuel reference med ikonisk status. Det kondenserede svar er, at det skyldes, at Smith og Carlos' visuelle og kropslige manifestation også i dag kan fungere som inspiration til at videreføre og forny de følelses- og identitetsbelagte billedkonflikter, der trænger sig stadig mere på i forbindelse med antiracistiske protester i nutidens liberale samfund – både i sportens verden og i mange andre sammenhænge. Ud over at præsentere et konkret empirisk eksempel på en billedkonflikt er et andet hovedformål med artiklen at præsentere to teoretiske tilgange til at forstå sportens tiltagende betydning som kilde til identitetsbårne billedkonflikter. Det sker ved at placere billedet af Carlos og Smith dels inden for en antropologisk teori om globale sport-spectacles, dels inden for en kritisk raceteoretisk udlægning af sporten som garant for farveblind social retfærdighed.

Men inden jeg præsenterer artiklen i øvrigt, så lad mig atter tage læseren tilbage til Mexico Citys tynde luft, den oktober aften i 1968. Da Smith trådte op på sejrspodiet, rakte han i triumf begge arme i vejret med PUMA-træningsskoen i venstre hånd, som han derefter stillede foran sig – og modtog sin guldmedalje. Præcis på det tidspunkt, da den amerikanske nationalhymne "The Star-Spangled Banner" ramte strofen "Oh say can you see/by the dawn's early light/what so proudly we hail'd"¹, bøjede Smith og Carlos hovederne og fikserede deres øjne ved jorden og ikke, som sejrstrualet tilsiger, med blikket

1 "Åh, sig at du kan se/I morgengryets tidlige lys/hvad vi så stolte hyldede"

rettet mod nationalflagene, der går til tops. Nærmest i samme bevægelse rakte Smith sin højre arm og Carlos sin venstre i vejret med knyttet næve ikklædt sort læderhandske. KLIK – fotograf John Dominis fra *Life Magazine* trykkede på kameraets udløser og fastfrøs sejrsceremonien i et billede ladet med symbolik. Smith gav efterfølgende et kort signalement heraf.

Min oprakte højre hånd stod for magt i det sorte Amerika. Carlos' venstre hånd stod for det sorte Amerikas enhed. Tilsammen udgjorde de en bue for enhed og magt. Det sorte tørklæde om min hals stod for sort stolthed. De sorte strømper uden sko stod for sort fattigdom i det racistiske Amerika. Samlet set var hensigten med vores bestræbelse at genvinde sort værdighed. (Hartmann, *Race* 6)

Føjer man dertil, at Carlos' halskæde var en gestus til de afroamerikanere, som blev ofre for offentlige lynchninger fra 1880'erne og frem, får man indtrykket af en særdeles kraftfuld visuel, antiracistisk protest spundet ind i en kompleks symbolladet koreografi.² En inspireret, passioneret og original handling – "a work of art" – har den amerikanske sportssociolog Douglas Hartmann benævnt øjeblikket (*Race* 20). Sådan blev handlingen imidlertid ikke fortolket i sin samtid, tværtimod. Da Smith og Carlos på vej ud af stadion atter rakte deres sorte læderbeklædte næver i vejret, blev det ledsaget af tilskuernes åbenlyse mishag. Den Amerikanske Olympiske Komite (USOC) suspendede Smith og Carlos fra yderligere deltagelse i legene og bortviste dem fra den olympiske by. Præsidenten for IOC, amerikaneren Avery Brundage, betegnede handlingen som en fornærmelse af de mexicanske værter og en vanære for USA. Ved hjemkomsten var reaktionen i den amerikanske offentlighed ikke mindre hård og fordømmende (Hartmann, *Race* 153; MacDonald; Hoffer). Smiths og Carlos' karriere som atleter løb herefter ud i sandet.

Paradoksalt nok skulle Smith og Carlos ifølge egen plan slet ikke have deltaget i legene. De var begge engageret i The Olympic Project for

2 Smith og Carlos' protest er beskrevet af bl.a. i Hoffer: *Something in the Air*, Hartmann: *Race*, Bryant: *The Heritage*, foruden i Carlos og Smiths selvbiografier (Smith et al.: *Silent Gesture*; Zirin og Carlos: *The John Carlos Story*). Sejrceremonien kan i øvrigt genses i mange videoklip på YouTube.

Fig. 1. Billedet akkrediteres John Dominis, taget 8. oktober 1968, Mexico City.

Human Rights (OPHR), ledet af Harry Edwards, selv tidligere topatlet og Smiths underviser ved San Jose State College i Californien. Derfor badgen på brystet. Initiativet havde bl.a. til formål at mobilisere sorte atleter til at boycotte legene og på den måde gøre opmærksom på menneskerettigheder og racisme både i USA og andre steder. Boykotten måtte man imidlertid opgive, protesten på sejspodiet var tænkt som en erstatning.

Kontrasten mellem samtidens reception af billedet og dets symbolik og den, vi har været vidne til de seneste år, kan næsten ikke blive større. De før så udskældte atleter blev i 2016 hyldet ved en audiens hos daværende præsident Barack Obama. I 2019 blev de optaget i USOC's "Hall of Fame" (TEAM USA, *John Carlos* og *Tommie Smith*). Smiths træningsdragt er nu udstillet på Smithsonian National Museum of African American History and Culture (Keyes). PUMA, den verdensomspændende sportstøjs- og sko-producent, sendte i 2020 en "special edition" af de berømte PUMA sneakers på markedet "for at fejre Tommie Smith's arv og hans kamp for universel lighed" ("Limited edition"). John Dominis' billede er blandt de 100 billeder som *Time Magazine*s i 2016 betegnede som "De mest indflydelsesrige billeder nogensinde" (Goldberger).

I det følgende forsøger jeg at komme nærmere en forklaring på denne ikonisering. Det gør jeg ved at placere billedet dels inden for rammerne af en socialkonstruktivistisk kulturteori, dels i relation til begrebet *sport-spectacle*. I forlængelse heraf vil jeg i det tredje afsnit gå tættere på antropologen John MacAloons og sportshistoriker Douglas Hartmanns indsigt i OL's ritualer og ideologiske hyperstruktur. Her ligger efter min opfattelse en afgørende kilde til at forstå både billedets ikonisering, og hvorfor sport i bredere forstand fungerer som vor tids mest påtrængende populærkulturelle medproducenter af billedkonflikter. Billedet har således vist sig at være en central reference i forbindelse med genoplivningen af sport-spectacles som rum for antiracistiske protester, som især den amerikanske NFL-fodboldspiller Colin Kaepernick igangsatte i 2016 ved at knæle under afspilningen af den amerikanske nationalhymne. En protestform, der efterfølgende blev en integreret del af de verdensomspændende Black Lives Matter-protester, der fulgte efter politidrabet på afroamerikaneren George Floyd Jr., 25. maj 2020. Højst bemærkelsesværdigt har denne symbolske,

kropslige manifestation også sat sig spor i en dansk og europæisk sport inden for de seneste par år, hvilket jeg kommer tilbage til i sidste afsnit.

IKONISERING OG SPORT-SPECTACLES

Ordet ikon kommer af det græske *eikon*, der betyder billede. Fra dagligdagen kender vi alle til hudløshed ikoner som de små grafiske symboler, der gør det muligt at navigere rundt på vores computerskærme og telefoner. Ordet ikon anvendes også om religiøse helgenbilleder inden for den ortodokse kirke, f.eks. af Jomfru Maria, som både kan hænge i kirken og i hjemmene (Den Store Danske). Slår man op på ordnet.dk, får man en lidt mere inklusiv definition: "en person med status som symbol på eller indbegrebet af tendenser i tiden". Definitionen minder om den i Cambridge Dictionary: "En meget berømt person eller ting, der repræsenterer nogle forestillinger eller måder at leve live på". Væsentligt her er at notere sig ikoners grundlæggende visuelle og repræsentative karakter. Et ikon fungerer som en visuel repræsentation, en symbolsk stand-in, kan man sige, for noget eller nogen, der indfanger specifikke og fremtrædende historiske og sociale tendenser. Den danske kulturforsker Anne Klara Bom påpeger i sin analyse af den danske forfatter H.C. Andersen (1805-1875) som kulturelt ikon, at de forestillinger og dertilhørende værdier, der knyttes til et ikon, kan være ganske magtfulde, og at "det magtfulde dels ligger i, at repræsentationen er billedfremkaldende", dels i, at et ikon kan aktivere affektive-diskursive processer, hvorved et ikon tildeles en unik status og position (13). Som jeg allerede indledningsvist har markeret, og som det uddybes nedenfor, kan flere af disse sagsforhold – det billedfremkaldende, det repræsentative og det affektive – med rette applikeres på Smith og Carlos' protest og det billede, som stort set er synonymt hermed.

En sådan status udspringer imidlertid ikke af ikonet eller af billedet selv. Den skabes og holdes ved lige i kraft af det, som den britiske kulturforsker Stuart Hall benævner betydningsskabende praksisser (signifying practices), dvs. de sproglige og symbolske koder og tegn, hvormed noget eller nogen tilskrives betydning både i forståelsen mening og signifikans ("The centrality of culture"; The Work of Representation; Haas). At anvende

eller afkode betydningsskabende praksisser er for så vidt et i antropologisk forstand invariant kendetegn ved menneske- og samfundsliv, idet "mennesker er meningssskabende fortolkende væsner" (Hall, "The centrality of culture" 208). Men hvilke betydningsskabende praksisser, der forekommer meningsgivende, forandrer sig i tid og rum. Et ikons betydning er derfor også et resultat af de historisk-sociale sammenhænge, hvori det skabes og fungerer. I den forstand er et ikon en historisk og social konstruktion, hvis mening og funktion udmøntes i praksis inden for et eller flere sociale felter. Til grund for denne kulturteoretiske tilgang til det ikoniske billede ligger følgelig også en handleteoretisk præmis. Nogen handler – tilskriver betydning – inden for et givet praksisfelt. Derved får billedet og ikonet liv.

Det er i forhold til sidstnævnte, begrebet sport-spectacle er relevant. Når billedet af Smith og Carlos' protest har fået tildelt ikonisk status, skyldes det ikke mindst, at det blev taget inden for rammerne af et globaliseret sport-spectacle. Begrebet implicerer at forstå legenes grundlæggende visuelle karakter, og det kommer til udtryk i dets etymologi. Det engelske ord *spectacle* kommer fra det latinske *specere*: at kigge på, og ultimativt fra dets indoeuropæiske rod *spek*: at observere. Et *spectacle* indebærer, at noget præsenteres eller udstilles for at blive set. "Spectacles giver primat til visuelle og symbolske koder: De er ting, der skal ses" (MacAloon, *Olympic Games* 243). Det danske ord *spektakel* har nok samme latinske etymologi, men mere i betydningen af støj eller et larmende optrin. Heri kan naturligvis indgå noget, der ses eller observeres, men jo ikke nødvendigvis. Det visuelle moment går således delvist tabt på dansk. Som fagligt begreb findes der mig bekendt heller ikke en adækvat oversættelse. Følgelig anvender jeg her det engelske *spectacle* eller flertalsformen *spectacles*.

Et *spectacle* udmærker sig ved yderligere centrale kendetegn (MacAloon, *Olympic Games* 243-246). Og ikke et hvilket som helst skue fortjener betegnelsen. Det skal appellere ved dets monumentale proportioner – i størrelse, farver eller dramatiske kvaliteter. Der er noget grandios ved et *spectacle*: "Det fremmaner billeder af det heroiske, det majestætiske, det magtfulde" (Tomlinson 50). Endvidere skal der være et organisk, institutionaliseret forhold mellem aktører og tilskuere. Hvis en af delene mangler, intet *spectacle*. Endeligt er et *spectacle* dynamisk, det skal involvere bevæ-

gelse, handling, forandring – og tilskuerne skal helst blive overvældet til gengæld. Dette ligger indlejret i OL's og sportens performative egenart, i den sportslige konkurrence om medaljer, penge og ære og især i de betydnings-skabende praksisser, der kan knyttes til de ritualer, som OL er konstrueret omkring. Det forhold uddyber jeg nedenfor.

Det skal dog nævnes, at der findes to andre faglige tilgange til studiet af sport-spectacles end den kulturteoretiske, der er valgt her. Den ene, til dels marxistisk og Foucault-inspirerede tradition, er især optaget af at kortlægge, hvordan sport-spectacles er reguleret og gennemtrængt af senkapitalismens medie- og underholdningsindustri – og i den forbindelse, hvordan sporten fungerer som ét blandt mange livsforhold, hvor bestræbelsen på at fremme og legitimere kommercielt forbrug er dagens neoliberalistiske orden (Andrews; Andrews og Silk; Belanger; Carrington og MacDonald; Grix og Harris; Horne;). Ifølge Andrews kan man ligefrem tale om, at sport-spectacles fungerer som en trojansk hest for udbredelsen af neoliberalistiske værdier og subjektiveringsprocesser (*Sport, spectacle and the politics* 234). En beslægtet men noget bredere anlagt tradition, både teoretisk og empirisk, er udforskning af sport som "megaevents" (Hayes og Karamichas; Roche; Tomlinson og Young). Megaevents defineres af den britiske sportssociolog Maurice Roche som "storstillede kulturelle (inklusive kommercielle og sportslige) begivenheder, som har en dramatisk karakter, massepopulær appel og international betydning" (Roche 4). Definitionen overlapper for så vidt definitionen på et spectacle. Studier i megaevents kan i princippet, i lighed med studier i spectacles, inkludere andet end sport, f.eks. World Expos eller Gay Pride. Den foreliggende faglitteratur er dog domineret af sportsstudier og i vidt omfang med OL som et fremtrædende eksempel, men den inkluderer også f.eks. FIFA VM og UEFA Euro Cup i fodbold, Asian Games, NFL Superbowl, Tour de France m.fl.

Med fare for unødigt generalisering er disse to traditioner imidlertid mest optaget af at kortlægge sportens overordnede politiske økonomi og/eller makrosociologiske forhold mellem sport og medier, kommercielle interesser, politiske ideologier, byudvikling og infrastrukturelle projekter, civilsamfund, bæredygtighed mv. Den kulturteoretiske og aktørorienterede tilgang i ovennævnte forståelse af et spectacle har en tendens til enten at

glide ud af analyserne eller fremstå som et appendiks til mere overordnede strukturelle forhold. Følgelig forekommer de to traditioner mindre relevante i denne sammenhæng, om end jeg alligevel undervejs strejfer momenter herfra.

Samlet set markerer forskningsfeltet, at den faglige interesse for sport-spectacles og megaevents langt fra er begrænset til sportens performative indhold. I takt med at sport-spectacles og megaevents er vokset voldsomt i prestige og omfang, ikke mindst kommercielt og mediemæssigt, er de også blevet spundet ind i politiske, økonomiske og organisatoriske konflikter i samfundet i øvrigt. Interessen for det sidste forsøger jeg at udmønte i det følgende. Det gør jeg ved at placere billedet af Smith og Carlos tættere inden for OL som sport-spectacle. Jeg koncentrerer mig som nævnt i vidt omfang om antropologen John MacAloons og sportssociologen Douglas Hartmanns' fremstillinger heraf. De er ikke de eneste, der har viet Smith og Carlos forskningsmæssig interesse i 2000-tallet (se bl.a. Bass; O'Bonsawin; Boykoff; Bryant; Cooper et al.; Hoffer; Kicline; Peterson; Ratchford). Men netop deres kultur- og identitetssensitive tilgange er særligt relevante i forhold til at gå i clinch med ovennævnte sagsforhold. Med deres analyser får vi også indsigt i det konkrete populærkulturelle rum, hvori Smith og Carlos' performance fandt sted, og billedet af dem på sejspodiet blev til.

OLYMPISK HYPERSTRUKTUR

OL udmærker sig – hævder MacAlloon – ved ikke blot at opfylde ovennævnte kriterier for et spectacle. Legene repræsenterer et spectacle par excellence. Det skyldes det forhold, at legene er struktureret af et sindrigt kompleks af betydningsskabende rituelle strukturer og symboler, der netop rammesætter og indholdsudfylder et spectacles' grundlæggende visuelle karakter: "Legene er irreducibelt visuelle. Ganske bogstaveligt, de skal ses [...] for at man kan tro på dem" ("Olympic Games" 245). Heri indgår antropolog-kollegaen Victor Turners teori om overgangsriter, igennem hvilke atleter og tilskuere foretager en social og kulturel transition fra hverdagen til en position inden for et verdensomspændende *communitas* (Turner). Mest interessant og relevant i denne sammenhæng er MacAloons kortlægning af,

hvordan dette *communitas* vedligeholdes i kraft OL's tredelte *hyperstruktur* ("Olympic Games" 251 og "Hyperstructure" 9-10).

Det kommer bl.a. til udtryk i forbindelse med åbningsceremonien. Der repræsenteres atleterne ikke primært i deres egenskab af individuelle sportsaktører men som en del af en national parade. Symbolsk markeret ved fanebæreren med det nationale flag i spidsen for hvert enkelt hold. Denne stramme nationale koreografi er imidlertid ind- og overlejret af OL's nationalt transcenderende symboler. Det gælder antændelsen af den olympiske ild, det olympiske flag med de fem ringe, repræsenterende de fem verdensdele, det olympiske motto "Citius, Altius, Fortius" (hurtigere, højere, stærkere), den olympiske hymne og den olympiske edsaflæggelse. Med medaljeoverrækkelsen tilføjes individet til det nationale og det transnationale, med dets særlige fokus på glorificering af atletens unikke præstation. Men også dette ritual er indlejret i det nationale i form af afspilningen af guldmedaljørens nationalhymne og hejsning af nationalflag. Sejren er selvfølgelig knyttet til den individuelle krop, men han eller hun sejrede også – eller måske først og fremmest – for "alle os", som identificerer os med nationen som forestillet fællesskab (Anderson). Begge forhold er reguleret i henhold til den olympiske protokol og dets ceremoniel. Når den før så stoiske atlet så står der på sejrspodiet og bliver emotionelt berørt over afspilningen af nationalhymnen og nationalflaget, der går til tops, præsenteres vi også, hævder MacAloon, for et af de mest stemningsfulde og kraftfulde billeder, som genereres i den moderne verden ("Olympic Games" 253). Sejrsriten er således et kondenseret symbolsk og visuelt udtryk for kernen i den olympiske hyperstruktur. Heri ligger så også kernen i OL-spectaclets visuelle og kulturelle kraft og emotionelle resonans, som MacAloon beskriver således:

Individualitet, nationalitet, humanitet: Forholdet mellem disse identiteter – en udfordring på mange kulturelle måder for enhver moderne person inden for verdens mangfoldige moderniteter – det er hvad De Olympiske Lege ultimativt handler om. Dramatiske opførelser af spændingsforholdet mellem disse identiteter er det [...] der tiltrækker sig opmærksomhed [...] fra milliarder af mennesker på hele kloden, for manges vedkommende ellers uinteresserede i sport. Formålet med det olympiske liturgiske system er at levere dramatiske opførelser og uimodståelige

oplevelser af foreneligheden mellem individualitet, nationalitet og humanitet i lyset af det forrige århundredes og nutidens grufulde beviser på det modsatte. ("Hyperstructure" 9)

Ifølge MacAloon kan OL's betydningssskabende, repræsentative og emotive kraft tilskrives måden, hvorpå den tredelte hyperstruktur på dramatisk, visuel og performativ vis sammenbinder moderne menneskers identitetsskabende erfaringer i fortid og nutid. Et forhold, der ikke kun berører tilskuerne på stadionanlæggene, men som i kraft af mediedækningen har global appel, også blandt dem, der ikke vanligvis interesserer sig for sport. OL's ritualer er en dramatisering af disse identiteters mulige men ofte prekære interferens. Vi er jo alle såvel individer som medborgere i en nation og en del af menneskeheden. Under OL møder vi levende personer og forvandler dem til abstrakte medlemmer af disse identitetsbærende sociale grupper og måske ideelle repræsentationer for det, som vi gerne selv vil være ("Double Visions" 290).

Det geniale ved Smith og Carlos' protest var, at de for så vidt ikke ødelagde sejrseritonen, hvilket heller ikke var hensigten. Den blev "hot-wired" til deres eget formål, som MacAloon udtrykker det ("Double Visions" 288). Med det mener han, at i de 50 sekunder, hvor "The Star Spangled Banner" blev afspillet, var tilskuere og tv-seere visuelt fanget. Tvunget til samtidigt at aflæse nationalhymnens og Smith og Carlos' besked. "Åh, sig at du kan se [...]", som det hedder i hymnen. Men nej, vi nægter at se "hvad vi så stolte hyldede". For vi hilser ikke det racistiske Amerika. "Kort sagt, de nægtede at acceptere den rituelle konstruktion af national identitet og solidaritet, som de fandt løgnagtig" (ibid.). Billedet af Smith og Carlos repræsenterer ifølge MacAloon dybtgående spørgsmål om forholdet mellem lokale, regionale, raciale og politiske solidariteter og national patriotisme, og mellem patriotisme og nationalisme. Nogenlunde den samme konklusion kommer MacAloon frem til, da han i 2019 atter beskæftiger sig med Smith og Carlos på sejrspodiet, dog med en noget anden betoning. (Med stigningen af ekskluderende nationalisme i disse år er det på tide at genoverveje værdien af de ritualer, der har været benyttet for at tæmme den. Den rituelle udfoldelse af OL's hyperstruktur er et eksempel. Med deres fokus på menneskerettigheder var Smith og Carlos' protest ikke et brud, men i fuld

overensstemmelse med den ("Hyperstructure" 8). Er MacAloons analyse rammende, hvilket jeg et langt stykke af vejen tilslutter mig, så synes Smith og Carlos at foregribe de mange og komplekse identitetspolitiske konflikter, der præger nutidens liberale samfund. Protestens relevans i forhold til hverdagslivets erfaringsrum og nutidens identitetskonflikter er – som jeg ser det – endnu en nøgle til at forstå ikoniseringen af billedet af Smith og Carlos på sejrspodiet i 1968. Ikke mindst, fordi der heri indgår kraftfulde emotivt anfægtende forhold, der rækker langt ud over sporten, og som er globalt genkendelige både individuelt og kollektivt.

MELLEMLERITOKRATI, (POST) BORGERRETSKAMP OG HEROISERING

Douglas Hartmann lægger sig på centrale punkter i forlængelse af MacAloons tilgang. Men tilføjer også væsentlige nuancer. Det skyldes ikke mindst hans valg af kritisk raceteori som ramme og metodologisk greb om analysen. Centralt heri er måder, hvorpå

"[...] den dominerende kultur normaliserer, naturaliserer og privilegerer den hvide majoritets erfaringer, og [dermed konstruerer] racial forskellighed som problematisk, hvis ikke ligefrem patologisk – alt sammen inden for et universalistisk, farveblindt sprog og diskurs, der tilslører og fornægter disse deres kulturelle specificitet og sociale fundering." (*Race* 12)

I lighed med MacAloon peger Hartmann på, at OL's tredelte hyperstruktur ikke levner formel plads til repræsentation af non-nationale sociale kategorier som f.eks. race, religion, region, etnicitet og køn, som for mange olympiske atleter, hævder Hartmann, ellers mere fundamentalt definerer, hvem de er (*Race* 17). Carlos og Smith flyttede sejrsløvens fokus – væk fra den individuelle, nationale og universelle krop og til deres sorte kroppe. Og sendte dermed en besked til det hvide mainstream Amerika og verdensoffentligheden om at rette opmærksomheden mod raceproblemer i og uden for USA, og især uden for sporten (*Race* 20).

Med sit teoretiske afsæt lægger Hartmann lag på analysen, som MacAloon ikke har med. Protesten skal også fortolkes i relation til "to diskursive

praksisser". De er nok ikke eksplicit markeret i billedet. De kan aflæses i, hvad man kan benævne som billedets konnotative betydningslag. Eller i billedets medfølgende intertekstualitet, om man vil. Den ene diskursive praksis består af en idealiseret forestilling om sporten som et neutralt helle, i princippet afskærmet fra samfundsmæssige konflikter og politisk intervention. En forestilling, der løber sammen med eller omformes inden for en anden idealistisk diskursiv praksis, der har spillet en central rolle i det 20. århundrede. Heri indgår en opfattelse af sport som en metafor for det sociale liv generelt, dvs. sport som et ideal eller en normativ standard for samfundets sociale orden i øvrigt. Ligesom konkurrencesport værdsætter og belønner det liberale samfund individets færdigheder, arbejdsomhed og præstationer. Identitetsmæssige kategoriseringer og kulturelle tilhørsforhold er i den forbindelse enten uden betydning eller vil blive overvundet. Igennem sporten udlevs og udstilles nemlig det liberale samfunds demokratiske og meritokratiske farveblindhed. Sporten blev – og er for mange fortsat – i videre forstand en metafor for social retfærdighed: "Sport var retfærdig og rigtig, den konkrete legemliggørelse af de idealer om retfærdighed, som lovet af den liberale demokratiske ideologi, den sociale essens af det sociale liv" (*Race* 79). På billedet bryder Smith og Carlos med hævdevundne betydningssskabende og rituelle praksisser, der vanligvis knyttes til det olympiske spectacle. Men de brød også med hegemoniske forestillinger om sportens indbyggede egalitære sociale funktion i samfundet generelt.

I den forbindelse er det værd at nævne – hvad MacAloon ikke gør – at Smith og Carlos symbolsk og praktisk manøvrerede i et skærings- og konfliktpunkt mellem to opfattelser af den afroamerikanske borgerretskamp. På den ene side stod den opfattelse, bl.a. repræsenteret af The National Association for the Advancement of Colored People (NAACP), at den afroamerikanske borgerretskamp i sidste halvdel af 1960'erne var kommet til et punkt, hvor udenoms-institutionelle politiske protester var overflødige. Det var tid til at satse på mere traditionelle og procedurale former for politik, f.eks. lovgivning og valg handlinger. Heroverfor stod den mere radikale opfattelse, bl.a. repræsenteret af The Congress of Racial Equality og The Black Panther Party, der afviste at overlade frihed og lighed for den afroamerikanske befolkning til netop det etablerede politiske system. Den politiske mobilisering

skulle fortsat basere sig på protestformer som f.eks. OPHR-projektet, som Smith og Carlos' protest udsprang af. For trods borgerretskampens sejr levede den afroamerikanske befolkning fortsat i en virkelighed, hvor raciale stereotyper og socioøkonomisk ulighed udgjorde den hegemoniske sociale orden (*Race* 43). I det perspektiv, pointerer Hartmann, var ideen om en boykot ikke så meget begrundet i en kritik af OL, eller sporten som sådan, for at være racistisk eller diskriminerende. Smith og Carlos ville først og fremmest rette opmærksomheden mod kritisable racialiserede forhold i samfundet i det hele taget – også uden for USA. De lagde sig dermed nok i forlængelse af den anden og mere radikale tradition. Et forhold, som mange i eftertiden synes at tilkendegive med den meget udbredte betegnelse for billedet som "The Black Power Salute". Men Smith har i sin selvbiografi samtidigt afvist at betegne sin aktivisme som militant, revolutionær eller radikal. Denne position kan godtgøres af det forhold, at planen om boykot blev offentligt støttet af Martin Luther King Jr., som jo blev likvideret et halvt år før legene i Mexico. Aktionen, understreger Smith, handlede først og fremmest om menneskerettigheder (Smith et al. 100).

Alt dette kortlægger Hartmann indsigtfuldt i detaljer. Visse steder kan han ikke skjule sin beundring for Smith og Carlos og for, hvad de stod for, men følgelig også med en vis skuffelse over protestens og billedets efterliv. Mange kan måske nok huske billedet, men dets politiske baggrund og budskaber har i bedste fald fortonet sig og er i værste fald gået i glemmebogen. Man kan sige, at billedet har fået ikonisk status i takt med, at Smith og Carlos er blevet rehabiliteret fra at være opfattet som irrationelle og farlige radikale skurke, til at blive set som modige og værdige helte. Smith og Carlos er blevet mainstream. Billedet indgår nu i manges kollektive erindring som et visuelt fragment i den collage af billeder, hvor man også finder andre af 1960'ernes amerikanske ikoner, som f.eks. Bob Dylan, John F. Kennedy og Martin Luther King (*Race* 9). Billedet dukker derfor også op i mange sammenhænge, mere eller mindre løsrevet fra protestens politiske statement, f.eks. i tv-dokumentarer, i film, på T-shirts og anden merchandise, "tilpasset og transformeret til varer tilgængelige for massemarkeds konsum på måder, der udvander eller undergraver deres originale betydning og intentioner (*Race* 208).

Hvad det sidste angår, så overlapper Hartmanns fortolkning ovennævnte analyser af, hvordan sport-spectacles – og sportsmegaevents – beror på voldsomt ekspanderende kommerialisering og medialisering af sport i senkapitalistiske samfund. Den afroamerikanske NBA-basketballspiller Michael Jordans stjernestatus fra begyndelsen af 1990'erne fremhæves ofte som eksponent for netop den udvikling (Bass; Bryant; Ifekwunigwe; MacDonald). Jordan blev – og er fortsat – et globalt kommercielt brand for sportsfirmaet Nike med salg af sportstøj og især sko som *Nike Air*. Jordans replik til kritikken af, at han afholdt sig fra at blande sig i racespørgsmål og -politik med udsagnet "republikanere køber også sneakers" er næsten blevet emblematiske for sportens udvikling i "post-protestens æra", fra 1980'erne frem til ca. 2016.

KNÆLENDE ATLETER

Men det kan være ved at ændre sig. Anledningen er San Franciscos 49's afroamerikanske NFL-quarterback Colin Kaepernick, som 26. august 2016 blev fotograferet siddende på spillerbænken under afspilningen af nationalhymnen og dermed ikke, som ritualet tilsiger, stod op med højre hånd på hjertet og blikket rettet imod "The Star-Spangled Banner", der går til tops. Det viste sig at være starten på en kampagne mod undertrykkelse af sorte og farvede befolkninger i USA, herunder især den politivold, de til stadighed udsættes for (Bryant; Hartmann, "The Olympic 'Revolt'"; Hauser). Kaepernick ændrede imidlertid protestens kropslige og symbolske signatur, da han sammen med sin ven og holdkammerat Eric Read før en udekamp i San Diego knælede ved banens sidelinje under afspilningen af nationalhymnen i stedet for at blive siddende på bænken. Seks andre NHL-hold knælede med en oprakt arm og knyttet næve på første spilledag i september 2016. Det samme gjorde hundredvis af spillere i sæsonen 2017. Mange andre sportsfolk tilsluttede sig efterfølgende protesten, der dels blev knyttet sammen med græsrodsbevægelsen Black Live Matters' kampagne imod politibrutalitet, dels med Smith og Carlos' protest i 1968 (Brinkhurst-Cuff; Davidson). En forbindelse, der blev accentueret i 2018, 50-året for Smith and Carlos' protest (Brown; Longmann).

Sammenkædningen er relevant, for så vidt angår de slående ligheds-punkter. Alle tre atleter forstod den betydningsskabende og symbolske kraft, der lå i den tavse gestik, og som effektivt kunne komme til udtryk gennem sportens ritualer – især i det for mange emotionelle øjeblik, når forholdet mellem nationalisme, patriotisme og raciale identiteter bliver "hot-wired" under afspilningen af nationalhymnen, for nu at bruge MacAloons udtryk. Fælles er også deres forankring i bredt baserede sociale bevægelser. Borgerretsbevægelsen i 1960'erne, Black Lives Matter i 2000-tallet. Og det er værd at bemærke, at Harry Edwards, hovedarkitekten bag The Olympic Project for Human Rights, også har fungeret som mentor for Kaepernick.

Forskellene er derfor også til at få øje på. Kaepernick har opnået langt større og bredere opbakning, end den Smith og Carlos var forundt, blandt atleter, trænere, sportsorganisationer, forretningsverdenen og i den amerikanske offentlighed bredt betragtet. Det er en konsekvens – hævder jeg – af den gennemslagskraft som sport-spectacles har fået i den globale populærkultur, der langt overgår, hvad der var tilfældet i 1968. Og dertil kommer den position og gennemslagskraft som afroamerikanere generelt har fået i den globaliserede populærkultur. Hermed er også fulgt en vis fortrolighed med sportsaktivismens dagsordner.

Et andet lighedspunkt er, at Kaepernick – trods megen opbakning – også er blevet mødt med modprotester og ubønhørlig fordømmelse (Bryant; Hartmann, "The Olympic 'Revolt'"; Nepsted og Kenney). Revitaliseringen af Smith og Carlos' afroamerikanske sportsaktivisme har skabt – og er skabt af – den eskalerende sociale og identitetspolitiske polarisering, der præger USA i disse år. Ikke mindst som følge af, at sagen blev "high politics" ved at blive trukket ind i senere præsident Donald Trumps valgkampagne med 37 posts over 30 dage i efteråret 2017 på hans herostratisk berømte Twitter-konto. Og kort før sin tiltrædelse udvandrede Trumps vicepræsident Mike Pence fra en NHL-kamp, da spillerne knælede. Efterfølgende postede han på Twitter, at han ikke ville "ære nogen begivenhed der udviser disrespekt for vores soldater, vores flag, vores nationalhymne". (Nepsted og Kenney 471). Hermed markerede Pence også, at den knælende protest var et brud med de patriotiske ritualer og symboler, der siden 9/11-terrorangrebet i New York i 2001, og efterfølgende krige i Mellemøsten, i stigende

omfang fungerer som en integreret del af amerikansk sportskultur i form af bl.a. hyldester til udsendte soldater, krigsveteraner og -ofre, politifolk og brandmænd. Sportsbegivenheder er i USA blevet arenaer for patriotisk heroisme og national kollektiv helingsproces i krigenes og offrenes skygge (Bryant 100-163).

Situationen intensiveredes voldsomt – blev endnu mere "hot-wired" – da politimanden Derek Chauvin 25. maj 2020 i byen Minneapolis i USA som et led i en arrestation i næsten ni minutter holdt sit knæ mod halsen på afroamerikaneren George Floyd Jr.'s hals, med døden til følge. En video af overgrebet gik verden rundt. Kaepernicks knælende protest fik dermed tilføjet en ekstra visuel, intertekstuel og emotiv kraft. Og den blev efterfølgende symbolsk signatur for de voldsomme uroligheder, der bredte sig til mange byer i og uden for USA. Også danske atleter har taget protesten til sig. To hold i den danske kvindelige i fodbold, FC Nordsjælland og Fortuna Hjørring, skrev idræts historie, da de som de første danske atleter knælede lige før kampstart 6. juni 2020 (Lissner). Helt anderledes offentlig resonans fik det, da det danske herrefodboldlandshold 5. september knælede sammen med deres belgiske modstandere, og igen tre dage senere sammen med det engelske landshold. "Det er en meget vigtig sag, som betyder noget for alle på holdet", kunne landsholdets anfører Simon Kjær proklamere, og at spillerne følgelig "står sammen i kampen mod racisme og diskrimination ved at knæle, før vores kamp fløjtes i gang" (Hansen).

Medlemmer af Folketinget fandt anledning til at kommentere sagen. Charlotte Broman Mølbæk, Socialistisk Folkeparti, erklærede sig stolt over landsholdspillernes opbakning til sagen, og at de dermed bruger deres position som rollemodeller (Bonde). Men langt fra alle bød landsholdets protest velkommen. Naser Khader, Det Konservative Folkeparti, udtrykte nok sympati for den antiracistiske dagsorden, men opponerede kraftigt imod forbindelsen til Black Lives Matter, som han betegnede som "en voldelig organisation, der ødelægger en ellers god sag" (Krog). Fra den yderste højrefløj var kritikken endnu hårdere. Stifter af Dansk Folkeparti, Pia Kjærsgaard, fandt at "knæleriet" var en del af et "opgør med amerikansk og vestlig historie og kultur" og "et symbol på tilslutning til den radikale, venstreorienterede Black Lives Matter-organisations dagsorden". Den handler

om at bryde nationale fællesskaber ned, hævdede Kjærsgaard, til fordel for sortes, hispanics', muslimeres og seksuelle minoriteters interesser. "Et atomiseret samfund" er konsekvensen, som Kjærsgaard også så udmøntet i Danmarks Nationalmuseums beslutning om at fjerne ordet "eskimo" fra museets faste udstilling "selvom alle undersøgelser ellers viser, at et stort flertal af danskerne afskyr denne form for identitetspolitisk sanering af det danske sprog".

Også blandt lederskribenter på landets største aviser var fordømmelsen hård. *Jyllands-Posten* mindede om, at politik og sport ofte har været blandet sammen, f.eks. under den kolde krig: "og mange husker de to amerikanske medaljevindere, der ved OL i 1968 knyttede næverne i en Black Power-demonstration" ("Nu skal også sport være politisk"). Alligevel – hævdede lederskribenten – har de fleste altid været enige om, at sport og politik netop ikke må blandes sammen. Sporten er et frirum, hvor man mødes på tværs af alle skillelinjer. Sport skal samle. Landsholdet polariserer, og er "et kvalmende, politisk korrekt medløberi" og en opbakning til Black Lives Matter, som er "et ubehageligt sammenrend af gustne interesser og er trukket i ekstremistisk og decideret voldelig retning" ("Nu skal også sport være politisk"). Lederskribenten slutter af med at spørge til konsekvensen af landsholdets knælen. Hvad skal man gøre, når Danmark møder Kina i bordtennis? Skal man så protestere over behandlingen af det muslimske mindretal uighurerne i Xinjiang-provinsen? Og vil det ikke være passende at melde afbud til FIFA VM i 2022 "i det islamisk-fascistoide Qatar"?

Samme opfattelse af landsholdets knælen som en hyklerisk glidebane uden stopklodser optog lederskribenten på tabloidavisen *Ekstrabladet* (Kastrup). Landsholdet vil gerne knæle mod racisme, når det gælder "afro-amerikanere, afroenglændere og afrodanskere", men ikke når "nepalesere går til grunde i grufuld og systematisk udnyttelse i Qatar". Og skal landsholdet så ikke "føres ind på banen under regnbueflag?". Også Hans Bonde, professor i idrætshistorie ved Københavns Universitet fandt i en kronik i *Berlingske Tidende* anledning til at delegitimere landsholdets ageren. For spillerne sendte et politisk budskab ind i sporten "fuldstændig uden sammenhæng med den danske kontekst, endside med dansk fodbold". Spillerne er spændt for en politisk korrekt identitetspolitisk vogn, hævdede Bonde,

hvormed de underminerer landsholdets 100-årige position som "nationalt samlingspunkt". Og hvad bliver det næste, spurgte Bonde, "en afstandtagen fra østeuropæiske landes anti-LGBT-politik", hvorved landsholdet gør sig skyldige i "igen at blande sig i andre landes indenrigspolitik og i dette tilfælde også EU-politik".

AFRUNDING

I sommeren 2021 spillede det danske fodbold atter mod Belgien og England ved det corona-udskudte UEFA Euro 2020. Midt i en national eufori over de danske spilleres præstationer var der formentligt mange, der ikke rigtigt bemærkede, at de danske spillere stående applauderede de knælende modstandere. Langt mere omtale fik det, da Münchens bystyre og medarrangører af mesterskabet luftede planer om at belyse det imponante Allianz-stadion i München i regnbuefarver. Det skulle være en symbolsk protest mod den ungarske regerings forbud mod at vise homoseksuelle i undervisningsmaterialer og tv-shows for børn og unge under 18 år. Det Europæiske Fodboldforbund (UEFA) forbød handlingen med henvisning til, at det var en overtrædelse af organisationens politiske neutralitet.

Nye betydningsskabende praksisser og symboler samt nye billedkonflikter føjedes dermed til det europæiske fodbold-spectacle. Om det er en ønskelig udvikling eller ej, er ikke sagen her. Men jeg er overbevist om, at den vil fortsætte. FIFA VM i Qatar i 2022 vil højst sandsynligt kaste en ophedet debat af sig. Betydningen af forholdet mellem komponenterne i OL's hyperstruktur vil da atter trænge sig på, om end, som jeg har antydnet, i delvist nye eller komplementære mutationer. Smith og Carlos' protest – og den visuelle ikonisering heraf – har direkte eller indirekte banet vejen for, at det kan ske. Trods det – eller måske netop derfor – er billedets betydning og signifikans langt fra entydig. For med ikoniseringen er både fulgt politisk og kommerciel mainstreaming, hvorved Smith og Carlos' antiracistiske dagsorden er modereret eller delvist udvasket. Og som sagen omkring Colin Kaepernick's knælen viser, er dette moment også revitaliseret og har højst bemærkelsesværdigt også fundet vej ind i danske og europæiske sammenhænge. Og med det er fulgt modprotester og polarisering, også her i landet.

Sport-spectacles er med Douglas Hartmanns ord blevet et kompliceret og konflikt-drevet drama, der virker politisk mobiliserende i mange retninger og på tværs af det ideologiske spektrum (*Race* 48).

Konsensus om Smith og Carlos' ikonisering er prekær og omstridt, især hvis den inkluderer det antiracistiske statement. Jeg mener, at det korte indblik i den danske debat viser netop det. Den fagligt interessante udgang her er, at sport-spectacles også i fremtiden kan vise sig at være visuelle, populærkulturelle åbninger ind til de idealer og identitetspolitiske konflikter, der præger liberale samfund i øvrigt. Når sport-spectacles vokser og knopskyder, og billeder herfra trænger ind i mange dele af vores hverdagsliv, så skyldes det selvfølgelig de gigantiske pengebeløb og den grasserende kommerzialisme, der driver udviklingen, og som ovennævnte studier i megaevents med rette har fokus på. I et kulturteoretisk perspektiv er sagen ifølge MacAloon dog i lige så høj grad den, at sport-spectacles fungerer som "en offentlig måde at tænke om, at fortælle historier om de særlige og tiltagende flertydigheder og ambivalenser i vores fælles eksistens" ("*Olympic Games*" 247). Den ide er værd at arbejde videre med i studier af billedkonflikter og sport.

CLAUS HAAS lektor ved Danmarks Institut of Pædagogik og Uddannelse (DPU), Aarhus Universitet. Med relevans for nærværende sammenhæng har jeg udgivet *The Olympics, footy and Aboriginal sporting heroes: Enfranchising national narratives in Australia* (2018), *Lægpersoners historiebrug i hverdagslivets populær- og historiekultur. En historiedidaktisk udfordring* (2019), samt *Historiebrug som identitetspolitisk dannelse – i og uden for skolen* (2020).

ANTI-RACIST PROTESTS IN SPORT-SPECTACLES

From knitted fists at The Olympic Games in Mexico 1968, to kneeling legs at EURO-Cup 2021

As two Afro-American sprinters, Tommie Smith and John Carlos, were staged to receive the gold and bronze medals at the Olympic Games in Mexico 1968, they transformed the victory ceremony, one of the most well-known rituals in global sport – og popular culture, into an anti-racist protest. The image of Smith and Carlos at the victory stand went around the world. In this article, the writer interrogates, why this more than 50-year-

old image functions as an image with iconic appeal also today. First, this is carried out, by positioning the issue within a social constructivist theory of culture, and a theory of the concept *sports-spectacle*. Secondly, by taking a closer look at the signifying rituals and symbols, ingrained in the ideological hyper-structure of the Olympic Games. Thirdly, by showing how the meaning of Smith and Carlos' protest has been revitalized in the aftermath of the NFL quarterback Colins Kaepernick's kneeling protest in 2016, strikingly enough, also among Danish athletes and within Danish public debate. The conclusion is that by closer look, the seemingly consensus about the iconic status of the image of Smith and Carlos is precarious and conflictual, mobilizing both counter protest and polarization. Not least due to the fact that sport-spectacles to an increasing degree are enmeshed in the prevailing dynamics and conflicts concerning 'race' and identity formation in liberal democracies in general.

KEYWORDS

- DA: Sport-spectacles; Olympiske Lege; ikonisering; John Carlos og Tommie Smith; hyperstruktur; identitet; antiracistisk protest
- EN: Sport-spectacles; Olympic Games; iconization; John Carlos and Tommie Smith; identity hyperstructure; anti-racist protest

LITTERATUR

- Anderson, Benedict (1983). *Imagined Communities*. London: Verso.
- Ben Carrington og Ian MacDonald, red. "*Marxism, Cultural Studies, and Sport*". London: Routledge, 2009.
- Andrews, David L. "Sport, spectacle and the politics of late capitalism: articulating the neoliberal order". *Routledge Handbook of Sport and Politics*. Red. Alan Bairner og Jung Woo Lee. London: Routledge, 2016. 225-237.
- Andrews, David L., og Michael L. Silk, red. *Sport and Neoliberalism: Politics, Consumption and Culture*. Philadelphia: Temple University Press, 2012.
- Bass, Amy. *Not the Triumph but the Struggle: The 1968 Olympics and the Meaning of the Black Athlete*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2002.
- Belanger, Anouk. "The urban sport spectacle: towards a critical political economy of sports". *Marxism, Cultural Studies, and Sport*. Red. Ben Carrington og Ian MacDonald. London: Routledge, 2009. 68-87.

- Bom, Anne Klara. *H.C. Andersen som kulturelt ikon*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag, 2020.
- Bonde, Hans. "Knæler dansk fodbold for identitetspolitikken?". *Berlingske Tidende* 8. september 2020. <https://www.berlingske.dk/kronikker/knaeler-dansk-fodbold-for-identitetspolitikken>
- Boykoff, Jules. "Protest, Activism, and the Olympic Games: An Overview of Key Issues and Iconic Moments". *The International Journal of the History of Sport* 34 (2017): 162-183. <https://doi.org/10.1080/09523367.2017.1356822>
- Brinkhurst-Cuff, Charlie. "Serena Williams is Centre Court's champion of black female power". *The Guardian* 12. juli 2016. <https://www.theguardian.com/commentis-free/2016/jul/12/serena-williams-champion-black-female-power-black-lives-matter>
- Brown, DeNeen L. "'A Cry for Freedom'. The Black Power Salute that Rocked the World". *Washington Post* 16. oktober 2018. <https://www.washingtonpost.com/history/2018/10/16/a-cry-freedom-black-power-salute-that-rocked-world-years-ago/>
- Bryant, Howard. *The Heritage: Black Athletes, a Divided America and the Politics of Patriotism*. Boston: Bacon Press, 2018.
- Cambridge Dictionary. *Icon*. <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/icon>
- Cooper, Joseph N., Charles Macaulay og Saturnino H. Rodriguez. "Race and resistance: A typology of African American sport activism". *International Review for the Sociology of Sport* 54 (2019): 151-181. <https://doi.org/10.1177%2F1012690217718170>
- Davidson, Kavitha A. "When it takes a male athlete to elevate Serena's long-standing voice on Black Lives Matter". *ESPN* 4. oktober 2016. Web. 6. september 2021. https://www.espn.com/espnw/voices/story/_/id/17711634/when-takes-male-athlete-elevate-serena-long-standing-voice-black-lives-matter
- Den Store Danske. *Ikon*. <https://denstoredanske.lex.dk/search?query=ikon>
- Goldberger, Ben. "Most influential photos". *TIME* 17. november 2016. <https://time.com/4574500/most-influential-photos/>
- Grix, Jonathan, og Spencer Harris. "Governance and Governmentality of Sport". *Routledge Handbook of Sport and Politics*. Red. Bairner, Alan, Jung Woo Lee, Alan Bairner. London: Routledge, 2016. 3-15.
- Haas, Claus. "At arve kulturer og sprog i det flerkulturelle Danmark". *Ret til dansk uddannelse, sprog og kultur*. Red. Claus Haas, Anne Holmen, Christian Horst og Bergthora Kristjansdottir. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag, 2011.
- Hall, Stuart. "The centrality of culture: Notes on the Cultural Revolutions of Our Time". *Media and Cultural Regulation*. Red. Kenneth Thompson. Milton Keynes/London: SAGE, 1997. 208-238.
- Hall, Stuart. "The Work of Representation". *Representation: Cultural representations and Signifying Practices*. Red. Stuart Hall. Milton Keynes/London: SAGE 1997. 13-74.
- Hansen, Søren-Michael. "Landsholdet kan vel ikke knæle i protest mod diskrimination og siden spille i Qatar". *Politiken* 3. september 2020. <https://politiken.dk/sport/art7910292/Landsholdet-kan-vel-ikke-kn%C3%A6le-i-protest-mod-diskrimination-og-siden-spille-VM-i-Qatar>

- Hartmann, Douglas. *Race, Culture and the Revolt of the Black Athlete: The 1968 Olympic Protest and Their Aftermath*. Chicago: The University of Chicago Press, 2004.
- Hartmann, Douglas. "The Olympic 'Revolt' of the 1968 and its Lessons for Contemporary African American Activism". *European Journal of American Studies* 14 (2019): 1-25.
- Hauser, Christine. "Why Colin Kaepernick didn't stand for the National Anthem". *The New York Times* 27. august 2016. <https://www.nytimes.com/2016/08/28/sports/football/colin-kaepernick-national-anthem-49ers-stand.html>
- Hayes, Greame, og John Karamichas. Red. *Olympic Games. Mega-Events and Civil Societies. Globalization, Environment, Resistance*. New York: Palgrave Macmillan, 2012.
- Hoffer, Richard. *Something in the Air: American Passion and Defiance in the 1968 Mexico City Olympics*. New York: Free Press, 2009.
- Horne, John. *Sport in Consumer Culture*. New York: Palgrave Macmillan, 2006.
- Ifekwunigwe, Jayne O. "Venus and Serena are 'doing it for themselves': Theorizing sporting Celebrity, Class and Black Feminism for the Hip-Hop Generation". *Marxism, Cultural Studies, and Sport*. Red. Ben Carrington og Ian MacDonald. London: Routledge, 2009. 130-153.
- Kastrup, Mads (2020). Landsholdets store hykleri. *Ekstra Bladet* 5. september 2020, sektion 1, side 28.
- Keyes, Allison. "What you don't know about Olympian Tommie Smith's silent gesture". *Smithsonian Magazine* 9. august 2016. <https://www.smithsonianmag.com/smithsonian-institution/what-you-dont-know-about-olympian-tommie-smiths-silent-gesture-180960056/>.
- Kicline, Cathal. "Sport and Protest: A Global Perspective". *The International Journal of the History of Sport* 34 (2017): 157-161. <https://doi.org/10.1080/09523367.2017.1373001>
- Kjærsgaard, Pia. "Samlede institutioner som landsholdet og Nationalmuseet har valgt en vej der splitter". *Kristeligt Dagblad* 17. september 2020. <https://www.kristeligt-dagblad.dk/debatindlaeg/pia-kjaersgaard-samlende-institutioner-som-landsholdet-og-nationalmuseet-har-valgt-en>
- Krog, Thomas N. "Politiker raser over én ting ved landsholdets knælen: Stop det 2020!". *BT* 5. september 2020. <https://www.bt.dk/nyheder/politiker-raser-over-en-ting-ved-landsholdets-knaelen-stop-det>
- "Limited edition PUMA suede to celebrate Tommie Smith's legacy". Web. 6. september 2021. <https://about.puma.com/en/newsroom/brand-and-product-news/2020/2020-10-08-suede-307-tommie-smith>
- Lissner, Søren. "Tidslinje: Den knælende protest mister slagkraft, efter at den har bragt sindene i kog, i både USA og Danmark". *Politiken* 9. juni 2020. <https://politiken.dk/sport/art7814494/Den-koen%C3%A6lende-protest-mister-slagkraft-efter-den-har-bragt-sindene-i-kog-i-b%C3%A5de-USA-og-Danmark>
- Longmann, Jere. "Kaepernick's Knee and Olympic Fists are Linked by History". *The New York Times* 6. september 2018. <https://www.nytimes.com/2018/09/06/sports/kaepernick-nike-kneeling.html>

- MacAloon, John. "Double Visions: Olympic Games and American Culture". *The Olympic Games in Transition*. Red. Jeffrey O. Segrave og Donald Chu. Champaign IL: Human Kinetics Books, 1988. 279-294.
- MacAloon, John. "Hyperstructure, hierarchy and Humanitas in Olympic Ritual". *Anthropology Today* 35 (2019): 7-10.
- MacAloon, John. "Olympic Games and the Theory of Spectacle in Modern Societies". *Rite, Drama, Festival, Spectacle: Rehearsals Towards a Theory of Cultural Performance*. Red. John MacAloon. Philadelphia: Institute for the Study of Human Issues Press, 1984. 241-280.
- MacDonald, Mary G. "Michael Jordan's Family Values: Marketing, Meaning and Post-Reagan America". *From Jack Johnson to LeBron James: Sports, media, and the colorline*. Red. Chris Lamb. Lincoln/London: University of Nebraska Press, 2016. 468-500.
- Nepsted, Sharon, og Alexis M. Kenney. "Legitimation Battles, Backfire Dynamics, and Tactical Persistence the NFL Anthem Protest, 2016-2017". *Mobilization. An International Quarterly* 23 (2018): 469-483. <https://doi.org/10.17813/1086-671X-23-4-469>
- "Nu skal også sport være politisk". *Jyllands-Posten* 9. september 2020, sektion 1, side 16 (Debat/Leder). <https://apps-infomedia-dk.ez.statsbiblioteket.dk:12048/mediarkiv/link>
- O'Bonsawin, Christine. "From Black Power to Indigenous Activism: The Olympic Movement and the Marginalization of Oppressed Peoples (1968-2012)". *Journal of Sport History* 42 (2015): 200-219. <https://www.jstor.org/stable/10.5406/jsporthisstory.42.2.0200>
- Ordnet.dk. *Ikon*. <https://ordnet.dk/ddo/ordbog?query=ikon>
- Peterson, Jason. "A 'Race' for Equality: Print Media Coverage of the 1968 Olympic Protest by Tommie Smith and John Carlos". *From Jack Johnson to LeBron James: Sports, media, and the colorline*. Red. Chris Lamb, Lincoln/London: University of Nebraska Press, 2016. 332-356.
- Ratchford, Jamall A. "The LeBron Decision in the Age of Obama". *From Jack Johnson to LeBron James: Sports, media, and the colorline*. Red. Chris Lamb. Lincoln/London: University of Nebraska Press, 2016. 582-602.
- Roche, Maurice. *Mega-Events and Social Change. Spectacle, Legacy and Public Culture*. Manchester: Manchester University Press, 2017.
- Smith, Tommie, Delois Smith og David Steele. *Silent Gesture: The Autobiography of Tommie Smith*. Philadelphia: Temple University Press, 2008.
- TEAM USA. *John Carlos*. Web. 16. september 2021. <https://www.teamusa.org/Hall-of-Fame/Hall-of-Fame-Members/John-Carlos>
- TEAM USA. *Tommie Smith*. Web. 16. september 2021. <https://www.teamusa.org/Hall-of-Fame/Hall-of-Fame-Members/Tommie-Smith>
- Tomlinson, Alan. "Theorizing Spectacle. Beyond Debord". *Power games. A critical sociology of sports*. Red. John Sugden og Alan Tomlinson. London: Routledge, 2002. 44-60.
- Tomlinson, Alan, og Christopher Young, red. *National Identity and Global Sport Events. Culture, Politics, and Spectacle in the Olympics and the Football World Cup*. Albany: State University of New York Press, 2006.

- Turner, Victor. "Social dramas & stage dramas --Liminality and the performative genres"
Rite, Drama, Festival, Spectacle: Rehearsals Towards a Theory of Cultural Performance.
Red. John MacAloon. Philadelphia: Institute for the Study of Human Issues Press,
1984.
- Zirin, David, og John Carlos. *The John Carlos Story: The Sports Story that Changed the World*.
Chicago: Haymarket Books, 2011.

